

naukovo-metodychnyi instytut pislydyplomnoi osvity pedagogichnykh kadriv. – 1999. - № 1. – S. 69–71.

4. Lebedeva A. V. Formuvannia u shkolyariv estetychnogo stavlennia do diisnosti u pozaurochnii muzychno-tvorchii diyul'nosti. – dys. ... kand. ped.nauk: 13.00.07 – teoriia i metodyka vykhodannia/ A.V. Lebedeva. – Vinnytsia, 2011. – 387 s.

5. Skrebkov S.S. Xydozhestvenny'e principy' muzykal'ny'x stilei/Sergei Sergeevich Skrebkov. – M.: Muzyka, 1973. – 446 s.

6. Rostovs'kyi O. Yu. Metodyka vykladannia muzyky v osnovnii shkoli: [navch. metod. posibnyk]/ Oleksandr Yukovych Rostovs'kyi. – Ternopil': Navchal'na knyga, 2001. – 272 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Сидоренко Тетяна Дмитрівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри музикознавства, інструментальної та хореографічної підготовки Криворізького державного педагогічного університету.

Наукові інтереси: актуальні проблеми мистецької освіти, професійна підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва та хореографії.

УДК 159.923.4-057.87: 303.448

ОСОБЛИВОСТІ ТЕМПЕРАМЕНТУ СТУДЕНТІВ

**Микола СУПРОВИЧ, Катерина ЗАМОЙСЬКА, Андрій РАК, Віталій РУДЬ
(Кам'янець-Подільський)**

Постановка проблеми. Сучасна теорія темпераменту базується на роботах І.П. Павлова. Згідно нею темперамент – це сукупність нервово-психічних процесів і станів індивідуума, їхньої інтенсивності, швидкості, ритму, тривалості та перебігу, які проявляються через зовнішню поведінку, що загалом характеризує психічну індивідуальність людини. Саме тому кожна людина є індивідуальністю з дня народження, тому що майбутній темперамент особистості закладено на вже рівні генотипу. Темперамент вважають найбільш стійкою характеристикою особистості, яка майже не змінюється впродовж життя, виявляється в усіх сферах життєдіяльності і характеризує індивіда з боку динамічних особливостей його психічної діяльності, тобто, за показниками темпу, швидкості, ритму, інтенсивності, енергійності, емоційності [1].

Розрізняють чотири типи темпераментів: холеричний, сангвінічний, флегматичний та меланхолічний.

Сангвінік – це витривалий, врівноважений і рухливий тип нервової системи. І збудження, і гальмування у нього дуже працездатні, рухливі, добре зрівноважені. Сангвінік енергійний, легко пристосовується до обстановки, до людей, не боїться життєвих труднощів.

Флегматик – людина з витривалою і зрівноваженою нейротичною системою, але збудження і гальмування у нього повільні. Він спокійний, не поспішає, він пристосовується до обставин і до людей повільніше, ніж сангвінік. Він не дуже любить змінювати умови життя, схильний до стабільності звичок, інтересів. Через стійкість нервів він добре опирається кризам, важким умовам.

Холерик – людина з невірноваженою нервовою системою. Збудження у нього бурхливе і рухливе, гальмування ослаблене. Нервовий склад у холерика двоякий: сильний у збудженні,

маловитривалий в гальмуванні. Він енергійний, дієвий, швидкий у рішеннях, діяч, може бути винахідливим і кмітливим. В цей же час він запальний, нестриманий, йому дуже важко себе опанувати. Пристосуватися до обстановки холерика важче.

Меланхолік – людина з дуже чуттєвою і нестійкою нервовою системою. Її збудження і гальмування ослаблене, рухливість знижена. Меланхолік важко пристосовується до складних умов, сутужно переносить недоліки близьких людей. Але підвищена чуттєвість робить його добрим, толерантним і він може бути мирним, найвідданішим супутником життя.

Відповідно до теорії Павлова, дійсний темперамент (тобто тип вищої нервової діяльності) може бути точно визначений лише через експеримент. Як же визначити схильність особистості до певного типу темпераменту? Існує доволі багато тестів, які пропонують різні варіанти для вирішення даного питання. Наприклад, опитувачі «Формально-динамічні властивості індивідуальності (ОФДСІ)» по В.М. Русалову [2], «Дослідження психологічної структури темпераменту» по Б.М. Смирнову [3], «Діагностика типів акцентуації рис характеру і темпераменту К. Леонгарда» по Х. Шмішеку [4], тест на темперамент А. Белова [5] тощо.

Але найбільшого поширення набув тест-опитування на визначення типу темпераменту запропонований в 1963 році Г. Айзенком. Опитувальник, що отримав назву «Айзенка особистісний опитувальник» (Eysenck Personality Inventory, або EPI) складається з 48 питань, призначених для діагностики екстравертності та нейротизму, а також 9 питань, що становлять так звану «шкалу брехні», за якою визначається тенденція обстежуваного представити себе в «кращому світлі». Відповіді (тільки «так» або «ні»), що збігаються з «ключем», оцінюються в 1

бал.

В основу тесту закладено коло темпераментів (рис. 1). Кожний вид темпераменту включає по 8 секторів, які уточнюють підвид темпераменту (субтемперамент). В залежності від кількості набраних балів по шкалах екстраверсивності та нейротизму опитуваний «падає» в один з 32 секторів діаграми (наприклад, якщо опитуваний набрав 17 балів по шкалі інтро- екстраверсія та 16 балів по шкалі нейротизму, то перетин відповідних координат попадає в сектор 28, що відповідає субтемпераменту – «агресивний холерик»).

Темперамент має важливе значення в повсякденному житті, в тому числі і при виконанні трудових обов'язків. Тому актуальність відповіді на запитання: «чи існує взаємозв'язок між типом темпераменту і майбутньою професією студента»? (вибраною спеціальністю) не викликає сумніву.

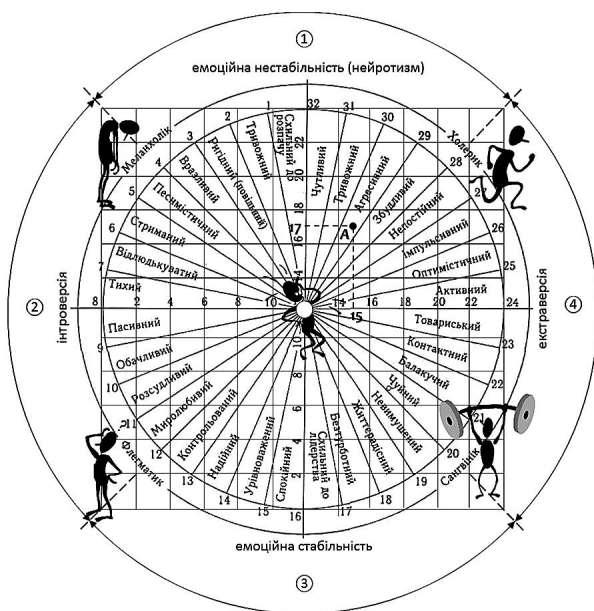

Рис. 1. Коло темпераментів побудоване за тестом Айзенка

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Темперамент, як складова особистості, вивчався багатьма українським вченими. Великий внесок у

вивчення природи особистості та обґрунтування її методологічних і теоретичних засад зроблено у теорії типології особистостей О. Лазурського (1874-1917), культурно-історичній теорії Л. Виготського (1896-1934), теорії особистості С. Рубінштейна (1889-1960), діяльнісній теорії особистості О. Леонтєва (1903-1979), теорії особистості Б. Ананьєва (1907-1972) та концепції особистості Г. Костюка (1899-1982).

В наш час над питаннями темпераменту працюють українські вчені, психологи і педагоги, такі як Тамара Олександрівна Блюміна [6], Валентина Василівна Мегедь [7, 8], Анатолій Александрович Овчаров [8] та інші. Серед зарубіжних сучасних досліджень необхідно виділити роботи Деvida Уотсона і Анни Кларк (Нотр-Дам, Ілінойс, США) [9], Мері Ротбарт (університет штату Орегон, США) [10], Катрін Верстратен (університет Льовен, Бельгія) і Майкла Васі (університет штату Огайо, США) [11] та інших.

Мета статті – на основі даних тестування для визначення типу темпераментів за ЕРІ виявити особливості його розподілу серед студентів різних спеціальностей.

Виклад основного матеріалу. В основу дослідження покладено статистичні дані зібрані в результаті тестування різних груп студентів, яке проводилося під час проведення занять з дисципліни «Безпека життєдіяльності» при виконанні практичної роботи «Види і діагностика темпераменту людини» [12].

Участь в опитуванні брали студенти віком від 18 до 25 років 5 напрямів навчання (спеціальностей): 3 напрями сільськогосподарського спрямування (агрономи, ветеринари та механіки), 1 напрям – курсанти військово-інженерного інституту і ще 1 напрям – студенти філіалу Київського університету туризму економіки і права. Всього опрацьовано 973 анкети (табл.1). Частина опитаних (21 анкета або 2,16%) не залишили на анкетах своїх даних і занесені в число невідомих. Однак в розрахунок загальних показників вони враховані.

Таблиця 1

Дані дослідження

№ на рис. 1	Типи і підтипи темпераменту	Агро-номи	Вете-ринари	Меха-ніки	ВП	КУТЕП	Невідомі	Всьог-о	%
1	Активний	4	7	0	0	0	0	11	1,13
2	Оптимістичний	0	11	2	6	0	0	19	1,95
3	Імпульсивний	1	12	5	2	0	0	20	2,06
4	Непостійний	3	14	5	8	0	1	31	3,19
5	Збудливий	11	15	6	10	0	1	43	4,42
6	Агресивний	6	31	11	4	1	0	53	5,45
7	Тривожний	10	47	9	8	1	1	76	7,81
8	Чутливий	17	49	17	2	1	1	87	8,94
	Сума	52	186	55	40	3	4	340	34,94
9	Схильний до розпачу	4	21	9	3	1	1	39	4,01
10	Тривожний	17	45	11	5	7	1	86	8,84

11	Ригідний		7	27	5	8	1	1	49	5,04
12	Вразливий		17	31	10	3	0	0	61	6,27
13	Песимістичний		14	25	8	0	0	1	48	4,93
14	Стриманий		7	24	7	0	0	3	41	4,21
14	Відлюдкуватий		3	11	4	0	0	0	18	1,85
16	Тихий		5	13	2	3	2	1	26	2,67
Сума			74	197	56	22	11	8	368	37,82
17	Пасивний	Флегматик	3	11	5	2	2	1	24	2,47
18	Обачливий		2	10	2	0	0	0	14	1,44
19	Розсудливий		4	15	5	1	1	2	28	2,88
20	Миролюбивий		2	11	5	1	1	1	21	2,16
21	Контрольований		2	6	2	0	0	0	10	1,03
22	Надійний		0	7	2	0	0	0	9	0,92
23	Урівноважений		2	6	3	3	1	0	15	1,54
24	Спокійний		2	8	1	1	1	0	13	1,34
Сума			17	74	25	8	6	4	134	13,77
25	Схильний до лідерства	Сангвінік	1	11	3	0	1	2	18	1,85
26	Безтурботний		2	4	0	0	0	0	6	0,62
27	Життєрадісний		4	3	1	1	0	0	9	0,92
28	Невимушений		3	6	2	1	0	0	12	1,23
29	Чуйний		3	19	4	3	0	1	30	3,08
30	Балакучий		4	10	3	0	0	0	17	1,75
31	Контактний		1	10	3	3	0	1	18	1,85
32	Товариський		8	8	2	2	0	1	21	2,16
Сума			26	71	18	10	1	5	131	13,46
Загальна сума			169	528	154	80	21	21	973	100

Статистичний розрахунок отриманих даних показує, що найбільш поширений тип темпераменту серед опитаних – меланхолічний (368 анкет або 37,82%). Дещо менше виявлено студентів і курсантів, які мають схильність до холеричного темпераменту (340 анкет або 34,94%). Флегматиків і сангвініків виявлено, відповідно, 134 і 131 особи або 13,77 і 13,46%.

Відомо, що в основу теорії темпераменту І. Павлова та кола Айзенка покладено дві характеристики психічного стану людини: відкритість (інтроверсія – екстраверсія) та схильність до психічної збудливості. Тому на колі темпераментів (рис.1) існує 4 стандартних сектори (в координатах осей X,Y), які визначають типи темпераментів попарним поєднанням вказаних вище ознак: меланхолік (інтроверт + емоційна нестабільність), флегматик, сангвінік (екстраверт + емоційна стабільність) та холерик (екстраверт + емоційна нестабільність). Але на дане коло можна подивитися по іншому умовно повернувши осі координат на 45°. При цьому виділяється чотири інших сектори: [2], [2], [2] і [2]. До сектору [2] входить 8 субтемпераментів (1 - 4, 29 - 32), які частково включають холериків і меланхоліків, до сектору [2] – 8 підвидів темпераментів (5 - 8, 9 - 13), які частково включають меланхоліків і флегматиків і т.д. Характеристикою кожного сектору є одна ознака: [2] - емоційна нестабільність, [2] - інтровертність, [2] - емоційна стабільність, [2] -

екстравертність.

Розглянемо результати дослідження відповідно до характеристик встановлених секторів. Розрахунки показують, що до сектору [2] попадають 494 опитаних, що становить трохи більше половини дослідної вибірки (50,77%). Відповідно, до сектору [2] потрапило 220 осіб (22,61%), сектору [2] – 92 особи (9,46%) і сектору [2] – 167 осіб (17,16%). Очевидно, що найбільш насиченою є зона підвищеного нейротизму. Більше половини студентів і курсантів мають субтемпераменти які характеризуються підвищеною збудливістю. Порівняння кількості субтемпераментів в секторах [2] і [2] свідчить про незначну перевагу інтроверсійності серед опитаних осіб.

Пелюсткова діаграма (рис. 2) наглядно відображає отримані результати. Аналіз діаграми показує, що основна кількість виявлених субтемпераментів знаходиться у верхній частині. Це свідчить про підвищений рівень нейротизму студентів, які прийняли участь у дослідженні. Висновок щодо інтроверсивності (екстравертності) опитаних зробити важче, тому що візуально площа фігур на які розбивається діаграма віссю Y приблизно рівна.

Щоб дати точну відповідь на питання про характеристику темпераменту сучасного студента, тобто встановити деякий «середній» його тип, необхідно знайти центр ваги фігури, зображеної на рис. 2. Надалі будемо

отожнювати поняття дослідна вибірка (опитані) і студенти (курсанти), тому що розрахунки показують, що необхідний мінімальний розмір дослідної вибірки має складати 899 осіб, що значно перевищує кількість проведених опитувань (973 особи). Розрахунок проведено на калькуляторі вибірки (<http://marketolog.biz/index.php?pid=75>) для наступних вхідних даних: розмір генеральної сукупності (всі студенти на 1 січня 2015) – 1438 тис. [13], довірча ймовірність – 0,997, довірчий інтервал $\pm 5\%$.

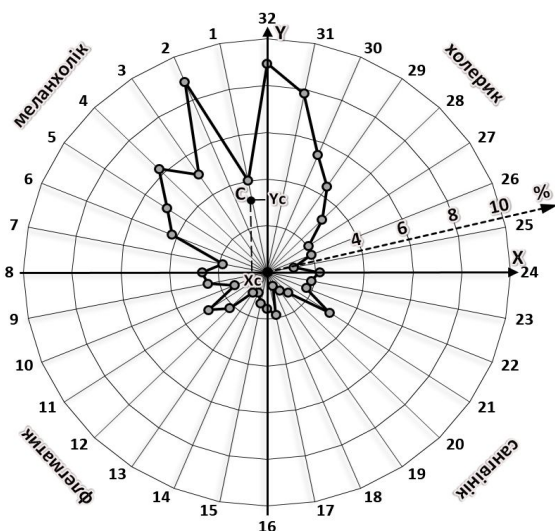

Рис. 2. Діаграма розподілу субтемпераментів:
1. 2...32 – підвиди темпераментів згідно табл.1

Площа фігури складається з 32 трикутників. За відомим координатами вершин знаходимо центр ваги кожного трикутника і його площу. Далі за формулами 1 і 2 визначаємо центр ваги складної плоскої фігури:

$$X_c = (X_1S_1 + X_2S_2 + \dots + X_{32}S_{32})/S \quad (1)$$

$$Y_c = (Y_1S_1 + Y_2S_2 + \dots + Y_{32}S_{32})/S \quad (2)$$

де $Y_1, X_1, \dots, X_{32}, Y_{32}$ – координати центра ваги трикутників;

$S_1, S_2, \dots, S_{32}$ – площі трикутників;

S – загальна площа фігури; $S = S_1 + S_2 + \dots + S_{32}$.

Провівши необхідні обчислення отримуємо на ступні значення:

$$X_c = 0,557; Y_c = 3,107.$$

Нанесемо розрахункові значення на діаграму (рис.1) і отримаємо т.С, яка і буде визначати деякий усереднений тип темпераменту студента.

Знайдена точка розташована в секторі 2, який відповідає субтемпераменту «тривожний меланхолік». Таким чином, пересічний сучасний студент, це меланхолік з підвищеним рівнем нейротизму і невеликою схильністю до інтроверсивності, щось середнє (т.С лежить близько до сектору 1) між тривожною і схильною до розпачу особистістю. Не треба сприймати даний висновок як абсолют, тому що отримані дані виражають деякий середній якісний показник

об'єкта дослідження, а «схильність до розпачу» і «тривожність» – метафори автора кола темпераментів.

Приведені діаграми підтверджують зроблений раніше висновок, що для всіх спеціальностей характерний підвищений рівень нейротизму, а ступінь відкритості визначити візуально досить важко.

За координатами центра ваги пелюсткових діаграм для кожної окремої спеціальності встановлено наступне:

- студенти всіх спеціальностей мають підвищений нейротизм. Найвищий рівень збудженості характерний для курсантів військового училища ($Y_c = 4,22$), а агрономи, ветеринари і механіки характеризуються приблизно однаковим рівнем нейротизму;

- студенти, які вибрали спеціальність агронома найбільш закриті ($X_c = 1,55$), а майбутні захисники країни – найбільш відкриті ($X_c = -1,47$). Механіки і ветеринари мають однакову і найбільш наближену до нейтральності ступінь інтроверсивності ($X_c = 0,49$).

Встановимо усереднений тип субтемпераменту для розглянутих спеціальностей, тобто дамо відповідь на запитання: «Хто є хто?»

Майбутній агроном – це ригідний меланхолік (сектор 3), майбутній ветеринар і механік – схильний до розпачу меланхолік (сектор 1), а майбутній військовослужбовець – тривожний або агресивний холерик (межа секторів 30 і 31).

На завершення розглянемо частку кожного з видів темпераменту і схильність до ознак, закладених в коло темпераментів, для різних спеціальностей (рис.4).

Порівняння діаграм *a* і *б* підтверджує отримані раніше висновки. Найбільше меланхоліків серед студентів, які обрали спеціальність агронома (43,8%), найменше – курсантів ВП (27,5%). Серед ветеринарів і механіків доля цього виду темпераменту дещо перевищує третину опитаних і складає, відповідно, 37,3 і 36,4%. Інтроверсійна тенденція спостерігається для холеричного темпераменту, тому що найчастіше він спостерігається у курсантів (50%) і найменше – у агрономів (27,5%). Серед ветеринарів і механіків маємо схожу картину, виявлену для меланхолічного темпераменту, тобто доля холериків дещо перевищує третину опитаних і складає, відповідно, 35,2 та 35,7%. Сумарно меланхоліки і холерики становлять від 74,6 до 77,5%, тобто переважну більшість поміж опитаних. Розглянуті типи темпераменту характеризуються підвищеним рівнем нейротизму, що підтверджує зроблений раніше висновок при аналізі пелюсткових діаграм.

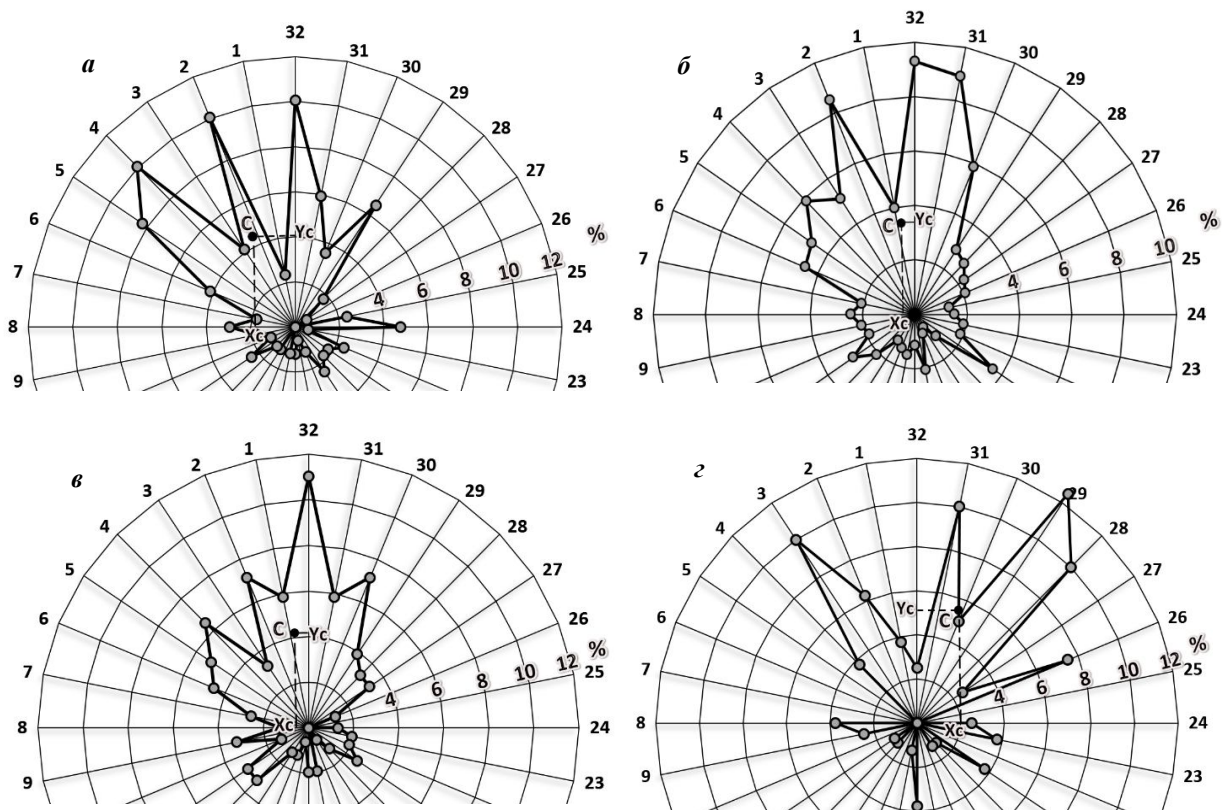

Рис. 3. Пелюсткові діаграми субтемпераментів для різних спеціальностей: *а* – агрономи ($X_c=1,55$; $Y_c=3,22$); *б* – ветеринари ($X_c=0,49$; $Y_c=3,30$); *в* – механіки ($X_c=0,49$; $Y_c=3,25$); *г* – курсанти ВП ($X_c=-1,47$; $Y_c=4,22$).

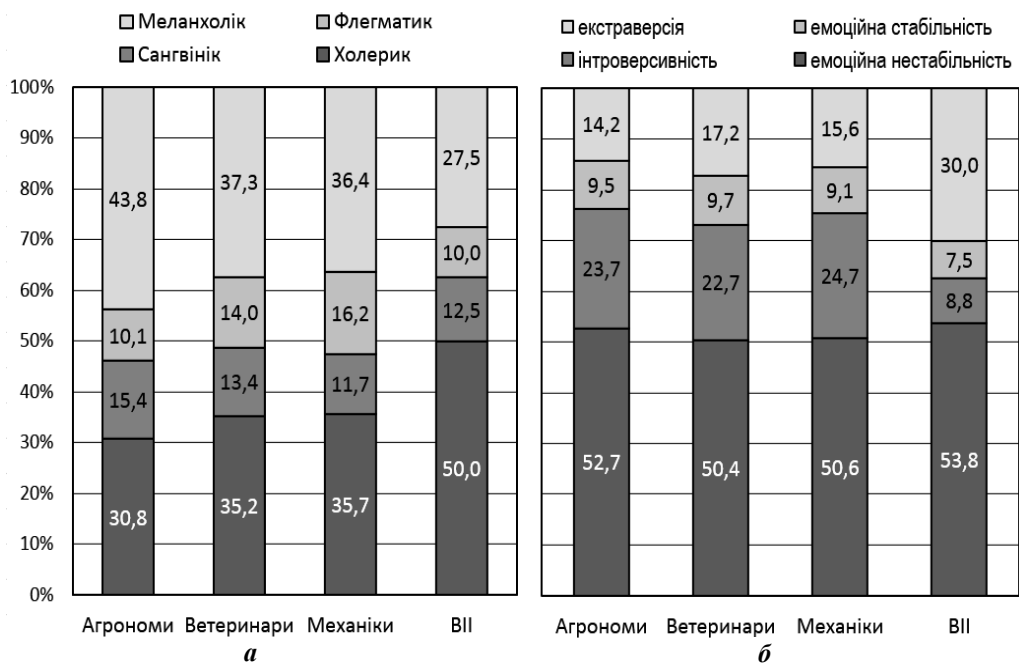

Рис. 4. Частки типів темпераментів (а) та характеристик секторів [?], [?], [?] і [?] (б) серед студентів різних спеціальностей

Флегматики і сангвініки сумарно не перевищують 22,5 – 27,9% від загальної кількості протестованих.

Кількість емоційно нестабільних субтемпераментів (рис.4б) перевищує половину опитаних студентів. Якщо порівняти частку нейротично стабільних і нестабільних видів підтемпераментів, то отримуємо значне переважання останніх: для агрономів у 5,55 разів, для ветеринарів у 5,2 рази, для механіків у 5,56 разів і для курсантів, аж у 7,17 разів.

Аналогічне порівняння ступеню закритості-відкритості протестованих студентів дає наступні результати: агрономи – 1,67, ветеринари – 1,32, механіки – 1,58 і курсанти ВП – 0,29. Для студентів сільськогосподарських спеціальностей має суттєве переважання закритих типів над відкритими, а для курсантів навпаки – досить значна перевага екстравертів.

Висновки. Проведені за тестом ЕРІ дослідження темпераментів у студентів і курсантів показують наступні особливості:

1. Значне переважання темпераментів з підвищеним рівнем нейротизму.

2. Усереднена якісна оцінка темпераменту сучасного студента виглядає як характеристика особи з підвищеною збудливістю та інтроверсійністю.

3. Таку ж характеристику мають студенти, які освоюють аграрні спеціальності – майбутні агрономи, ветеринари і механіки.

4. Курсанти військового училища теж характеризуються високим рівнем нейротизму, але мають значно вищий рівень відкритості, що зумовлює у більшості з них холеричний темперамент.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Столяренко О.Б. Психологія особистості. Навчальний посібник [Текст] / О.Б. Столяренко. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 280 с.
2. Опросник структури темперамента Русалова / Psylab.info – енциклопедії психодіагностики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://psylab.info/Опросник_структуры_темперамента.
3. Опросник «Исследование психологической структуры темперамента» Смирнова / Psylab.info – енциклопедії психодіагностики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://psylab.info/Опросник_Исследование_психологической_структуры_темперамента_Смирнова.
4. Опросник Шмишека / Psylab.info – енциклопедії психодіагностики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://psylab.info/Опросник_Шмишека.
5. Тест на темперамент А. Белова. Формула темперамента [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://psycabi.net/testy/202-test-na-temperament-a-belova>.
6. Блюмина Т.А. Вековые природы в семье, школе и обществе: Руководство по диагностике, систематике, коррекции типов темпераментов-характеров в детстве и юности [Текст] / Тамара Блюмина. – М.: Альфа, 1996. – 329 с.
7. Мегедь В.В. Психологические аспекты типа личности [Текст] / Валентина Мегедь // Соционика, ментология и психология личности. – М.: МИС. – 2002. – №2. – С. 28-34.
8. Мегедь В.В., Овчаров А.А. Характеры и отношения [Текст] / В. Мегедь, А. – М.: 2002, Армада-пресс. – 704 с.

9. Clark L. A., Watson D. (2008). Temperament: An organizing paradigm for trait psychology. In O. P. John, R. W. Robins, & L. A. Pervin (Eds.), *Handbook of personality: Theory and research* (pp. 265–286). New York: Guilford.

10. Rothbart M., Bates J. (2006). Temperament. In N. Eisenberg, W. Damon, & L. M. Richard (Eds.), *Handbook of child psychology: Vol. 3, Social, emotional, and personality development* (6th ed.) (pp. 99-166). Hoboken, NJ US: John Wiley & Sons Inc.

11. Verstraeten K., Vasey M., Raes F., Bijttebier P. (2009). Temperament and risk for depressive symptoms in adolescence: Mediation by rumination and moderation by effortful control. *Journal of Abnormal Child Psychology: An official publication of the International Society for Research in Child and Adolescent Psychopathology*, 37(3), s. 349–361.

12. Супрович М.П. Безпека життєдіяльності. Практикум [Текст] / М.П. Супрович, В.В. Сенюк, К.В. Замойська. – К.: Кондор. – 2007. – 164 с.

13. UA Frontier. Статистика України: візуалізація. Кількість студентів на початок 2014/15 навчального року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uafrontier.com/kilkist-studentiv-na-pochatok-2014-2015-navchalnogo-roku/>.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Stoliarenko O.B. Psykhoholohiia osobystosti. Navchalnyi posibnyk [Tekst] / O.B. Stoliarenko. – K.: Tsentр uchbovoi literatury, 2012. – 280 s.
2. Oprosnik struktury temperamentа Rusalova / Psylab.info – e'nciklopedii psixodiagnostiki [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: http://psylab.info/Oprosnik_struktury_temperamenta.
3. Oprosnik «Issledovanie psixologicheskoy struktury temperamentа» Smirnova / Psylab.info – e'nciklopedii psixodiagnostiki [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: http://psylab.info/Oprosnik_Issledovanie_psixologicheskoy_struktury_temperamenta_Smirnova.
4. Oprosnik Shmisheka / Psylab.info – e'nciklopedii psixodiagnostiki [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: http://psylab.info/Oprosnik_Shmisheka.
5. Test na temperament A. Belova. Formula temperamentа [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://psycabi.net/testy/202-test-na-temperament-a-belova>.
6. Blyumina T.A. Vekovye natury v sem'e, shkole i obshhestve: Rukovodstvo po diagnostike, sistematikey, korrekcii tipov temperamentov-xarakterov v detstve i yunosti [Tekst] / Tamara Blyumina. – M.: Al'fa, 1996. – 329 s.
7. Meged' V.V. Psixofizicheskie aspekty tipа lichnosti [Tekst] / Valentina Meged' // Socionika, mentologiya i psixologiya lichnosti. – M.: MIS. – 2002. – №2. – S.28-34.
8. Meged' V.V., Ovcharov A.A. Karaktery i otnosheniya [Tekst] / V. Meged', A. – M.: 2002, Armada-press. – 704 s.
9. Clark L. A., Watson D. (2008). Temperament: An organizing paradigm for trait psychology. In O. P. John, R. W. Robins, & L. A. Pervin (Eds.), *Handbook of personality: Theory and research* (pp. 265–286). New York: Guilford.
10. Rothbart M., Bates J. (2006). Temperament. In N. Eisenberg, W. Damon, & L. M. Richard (Eds.), *Handbook of child psychology: Vol. 3, Social, emotional, and personality development* (6th ed.) (pp. 99-166). Hoboken, NJ US: John Wiley & Sons Inc.
11. Verstraeten K., Vasey M., Raes F., Bijttebier P. (2009). Temperament and risk for depressive symptoms in adolescence: Mediation by rumination and moderation by effortful control. *Journal of Abnormal Child Psychology: An official publication of the International Society for Research in Child and Adolescent Psychopathology*, 37(3), 349-361.
12. Suprovych M.P. Bezpeka zhyttiedialnosti. Praktykum [Tekst] / M.P. Suprovych, V.V. Seniuk, K.V. Zamoiska. – K.: Kondor. – 2007. – 164 s.
13. UA Frontier. Statystyka Ukrainy: vizualizatsiia. Kilkist studentiv na pochatok 2014/15 navchalnogo roku [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://uafrontier.com/kilkist-studentiv-na-pochatok-2014-2015-navchalnogo-roku/>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Супрович Микола Петрович – кандидат технічних наук, доцент кафедри охорони праці та фізичного виховання Подільського державного аграрно-технічного університету.

Наукові інтереси: теоретичні основи БЖД, система управління охороною праці.

Замойська Катерина Володимирівна – кандидат технічних наук, доцент кафедри охорони праці та фізичного виховання Подільського державного аграрно-технічного університету.

Наукові інтереси: теоретичні основи БЖД, система управління охороною праці.

Рак Андрій – студент II курсу факультету агротехнологій і природокористування напряму підготовки «Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування».

Наукові інтереси: розробка нових педагогічних технологій у вищій школі з дисципліни БЖД.

Рудь Віталій – студент II курсу факультету агротехнологій і природокористування напряму підготовки «Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування».

Наукові інтереси: розробка нових педагогічних технологій у вищій школі з дисципліни БЖД.

УДК 37. 026

ХАРАКТЕРИСТИКА ПОНЯТТЯ «САМОКОНТРОЛЬ» У ДИДАКТИЧНОМУ АСПЕКТІ

Ірина ТОЛМАЧОВА (Харків)

Постановка проблеми. Останні роки характеризуються суттєвими змінами в різних сферах життя українського суспільства. Ці зміни зумовлюють подальший розвиток дидактичної думки в Україні в напрямі забезпечення нової стратегії національної системи освіти. Створюються контури нової дидактичної системи, у якій учіння повинне забезпечувати функціонування механізму саморозвитку кожного школяра, що, у свою чергу, потребує його активного, свідомого ставлення до процесу та результатів власного навчання.

Здійснюється пошук та апробація новітніх підходів до організації освітнього процесу в середніх загальноосвітніх навчальних закладах. Відбувається розробка та цілеспрямоване впровадження в практику навчання компетентнісної освіти. Важливим завданням для педагогів виступає формування в учнів самоконтролю як складової ключової компетенції «вміння вчитися».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У педагогічних розвідках останніх років основні засади організації навчального процесу розглядаються з позицій єдності діяльності вчителя (викладання) й діяльності учня (учіння). Обов'язковим компонентом учіння є самоконтроль, тобто необхідно поєднувати в навчальному процесі контроль учителя з самоконтролем учнів.

Науковцями здійснено низку досліджень, у яких відображено різні погляди на суть поняття «самоконтроль» у навчанні та запропоновано підходи до вирішення завдання формування даного компоненту учіння в школярів. Зокрема, представлено психологічні основи теорії та практики самоконтролю [6]. Надано загальну характеристику самоконтролю як складової вміння вчитися [10]. Описано самоконтроль як

чинник розвитку позиції суб'єкта учіння у школяра [1].

У цілому, проблема самоконтролю в навчанні представлена широким колом питань. Однак, важливість впровадження компетентнісної освіти в середніх загальноосвітніх навчальних закладах актуалізує дослідження та подальше комплексне вивчення суті самоконтролю в дидактичному аспекті та цілісний процес його формування в школярів.

Мета статті – схарактеризувати самоконтроль як компонент учіння, спрямований на забезпечення ефективності навчання школярів в умовах реалізації компетентнісної освіти; надати авторське визначення даного поняття.

Виклад основного матеріалу. Самоконтроль – достатньо складне, багатаспектне явище, яке стало об'єктом спеціальних досліджень у фізіології, психології та педагогіці.

Дослідження фізіологічних аспектів самоконтролю свідчать про те, що в ході філогенезу в людині виробився фізіологічний механізм здійснення самоконтролю (П. Анохін, В. Бехтерев, Н. Бехтерева, А. Леонт'єв, А. Лурія, І. Павлов, І. Сеченов).

Важливо зазначити, що, розглядаючи самоконтроль як психолого-педагогічне явище, науковці використовують декілька термінів для його характеристики в процесі учіння, а саме: «самоконтроль», «навчальний контроль», «самоперевірка», «індивідуальний контроль», «контроль-увага», «контроль за власними діями». У сучасних наукових розвідках загальноприйнятим є термін «самоконтроль».

Перші визначення поняття «самоконтроль» з'явилися в науковій літературі у 50-ті роки ХХ сторіччя та були пов'язані з описом трудових процесів. У 60-і роки ХХ сторіччя з'явилися визначення самоконтролю, які виходили за межі сфери трудового навчання школярів.